

ДЕМОНОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ ВІДЬМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ ТА РОМАНІ О. СЛОНЬОВСЬКОЇ «ДІВЧИНКА НА КУЛІ»

Пропонується компаративне дослідження зв'язків між романом О. Слоньовської і національною міфологією та українським фольклором. Увагу сконцентовано на демонологічному образі відьми. Пропонується висновок про те, що на відміну від літературного, фольклорний образ – більш узагальнююча одиниця, оскільки він акумулює в собі відображення досвіду не індивідуума, а колективу, не індивідуальної свідомості, а масової.

Ключові слова: демонологія, міфопоетика, фольклор, образ, роман

Дослідження демонологічного образу відьми слід розглядати в контексті вивчення традиційних образів та сюжетів, адже вони акумулюють у собі художньо закодовані соціокультурні, морально-психологічні та історичні процеси людського буття, відображають увесь спектр індивідуального та колективного досвіду людства, який накопичувався упродовж багатьох поколінь.

З давніх-давен, відьмами вважали жінок, які були наділені магічними, чаклунськими здібностями від природи або навчились чаклувати. Основними вміннями відьом в Україні вважалися: здатність до перевертництва на різних звірів і керування погодою, а також, вміння відбирати молоко у корів та сало у свиней, позбавляти людей урожаю, робити їх вовкулаками. Найчастіше відьом переслідували не за зв'язок з «нечистою силою», а за здійснення шкоди окремим людям чи громаді, однак заняття знахарством (ворожінням) без настання негативних наслідків не вважалося деліктом.

Саме таким прізвиськом «нагородили» односельчани дівчинку Ольдзю, за так звану «особливість», коли та мала, допитлива, добродушна і зацікавлена навколишнім світом, гладила по крилах метеликів, які сідали їй на плечі, і так бережливо ставилась до пташок і комахок.

«Метелики сідають мені, малій, замурзаній багнюкою від голови до п'ят і всіма відторгнутій, на голову, на лікоть, на пальці. Ластівки найчастіше полюбляють уможуватися на плечі. Я їх не ловлю й навіть не пробую ловити. Метелика можу хіба що легесенько погладити пальчиком по контуру складених крилець: він терпить, не тікає. Мені так приємно, що пташки й комашки мене люблять! А от сусіди, побачивши таке диво, похитують головами, шепочуться й показують пальцями в мій бік:

Мала відьма!

Що вона там робить? Не інакше, як ворожить, ману напускає!

Такої ще дитини в нашому Селі зроду-віку не було!» [3, с. 34].

На перший погляд, нічого дивного не відбувається, адже малеча знаходить розраду серед пташок та комашок, в яких вбачає друзів та приятелів, котрих так не вистачає дівчинці в ранньому віці. Саме нестача належної уваги до дитини з боку батьків занурили її у внутрішній світ, де вона залучилася підтримкою «пернатих друзів» і не відчувала себе покинутою, відчуженою, а навпаки, потрібною і дорогою. Героїня просто «знаходиться в момент серйозних випробувань, при цьому дія відбувається на тлі природи, яка адекватно реагує на психічний стан людини» [1, с. 181]. Саме так, мала Ольдзя не становить небезпеки для оточуючих, адже її поетична душа вимальовувала ці образи, щоб упорядкувати та пояснити загадковий і незрозумілий світ навколо.

В результаті споглядання природних явищ, предметів, які оточували людину, дівчина шукала свого місця в дихотомії добра і зла, пізнаючи дуалістичну природу навколишнього світу. Натомість у такій непритаманній людині поведінці, односельчани вбачали не рідкий дар порозуміння із живою природою, а демонічні образи українського фольклору. Так, народна “симпатія” до людей непростих, могла перерости в ненависть та навіть переслідування...

Саме підсвідомий зв'язок дівчинки із природою виявляє антропоморфічність її мислення, що є властивим для народного світогляду, і тільки підкреслює її психічну винятковість.

Зазвичай, тодішнє суспільство дивилось на певну ситуацію лише з однієї сторони, і про «унікальність» дівчинки розмов не велося, тим паче про те, що пояснити важко. Просто ти інший, не такий як усі, а отже на тобі штамп – чужий, неприйнятий нашим народом.

Схожа подія у романі відбувається через значний проміжок часу. Головна героїня вже не маленька дівчинка Ольдзя Понятовська, а вже сформована особистість, у зрілому віці – Ольга Володимирівна. Така як і раніше, відкрита і щира дівчинка в душі, що продовжує розмовляти з пташечками по дорозі на роботу, ділитися з ними успіхами і невдачами, і переживати за них у холодну пору року. І якщо для сучасного суспільства це досить дивно, то для нашої ж героїні звичний день її життя, адже вона виросла у сільській місцевості, серед пташок, тварин, рослин, і те, що вони й досі прилітають, ніби відчують ясність її душі, вважає своєю особливістю, і навіть пишається нею.

« – О, ви зловили синичку, Ольго Володимирівно?

Я не кицька. Птахів не ловлю. Вона мені сама на плече сіла!

Я також так хочу! – мрійливо каже староста групи.

Ви, напевно, відьма? – шепоче котрась, ошелешена дивом, п'ятикурсниця, ховаючись поміж дівчатами.

Відьма, віджартовуюсь я. – Втечете з моєї пари – у ваших корів молоко пропаде, а в хлопців чоловіча сила.» [3, с. 419].

У романі письменниця О. Слоньовська майстерно ілюструє і різницю поколінь, а саме, сприйняття такого феномену як чогось дивовижного, прекрасного, а не жахливого, навіть навпаки викликає зацікавленість дівчат умінням їх вчительки, сприйняття його як дару, прагнення наслідувати, перейняти собі схожі здібності, а звертання до головної героїні – «відьма», наразі використовується у даній ситуації у жартівливій формі, а ні в якому разі з метою образити реципієнта.

На відміну від відьомства, яке суспільство вважало злом у будь-якому його прояві і цуралося при найменшому згадуванні, зовсім інакшим було відношення до так званої «білої» магії, до людей, які лікували замовляннями, настоями трав, молитвами... Таких людей називали знахарями, цілителями, віщунами, їх поважали і часто звертались за допомогою, порадою.

«У Маланки та її чоловіка довго не було дітей. Неплідницю якимись травами довго лікувала наша місцева знахарка «пані Текля». Вона кидала на картах, зливала віск і варила помічні трави...» [3, с. 39].

Отже, «особливість» таких людей не завжди мала негативний окрас, а й часто возвеличувалася, як Божественний дар.

Як зазначав у своїх працях Милорадович, «...народна магія передбачала не тільки знання про дію різноманітних трав і зілля, але й часто супроводжувалася замовляннями, які зберігали в секреті й передавали від покоління до покоління, де язичницькі магичні формули зрощувалися зі християнськими. Із метою посилення магичної формули знахарка могла закликати й інших святих, яких шанували в народі». [2, с. 52].

Часто і в сучасній літературі народна пам'ять досі утримує та плекає химерні оповідки й забобони про категорію так званих «непростих» – повір'я та перекази про відьом, знахарів, чарівництво та силу магичних замовлянь, але на відміну від літературного, фольклорний образ – більш узагальнююча одиниця, оскільки він акумулює в собі відображення досвіду не індивідуума, а колективу, не індивідуальної свідомості, а масової.

Список використаної літератури

1. Кметь В. «Архетип відьми в українській літературі XIX–XX століття». Львів, 2017. 22 с.
2. Милорадович В. «Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии». *Киевская старина* 69.2 (1900): 1–2. С. 46–61
3. Слоньовська О. «Дівчинка на кулі»: роман. Київ: Видавництво «Український пріоритет», 2017 р. 456 с.